

Додаткові матеріали до розділу 1, тема 1.3 «Структура та функціонування еукаріотичних клітин», словничок до теми

Історія вивчення клітини

Світ клітин, невидимий неозброєним оком, залишався повністю невідомим до середини XVIII століття, поки люди не навчилися шліфувати лінзи і використовувати їх для розширення можливостей зору.

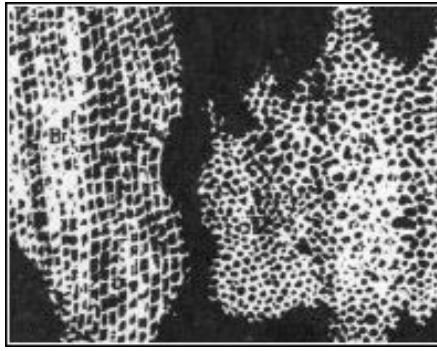
Одним із перших творців мікроскопа був англієць Роберт Гук – фізик, метеоролог, біолог, інженер, архітектор, один зі найчудовіших представників свого часу. У 1665 році він опублікував альбом малюнків під назвою «Мікрографія», у якому були представлені його спостереження під мікроскопом. Серед них був і тонкий зріз пробкової тканини дерева, структура якого нагадувала стільники, чітке і правильне розташування «мікроскопічних пор» або «клітин». Гук використовував слово «клітина» в його справжньому значенні, маючи на увазі маленькі камери на зразок чернечих келій. Це слово закріпилося в науці, набувши зовсім іншого значення.

Роберт Гук

Мікроскоп Гука

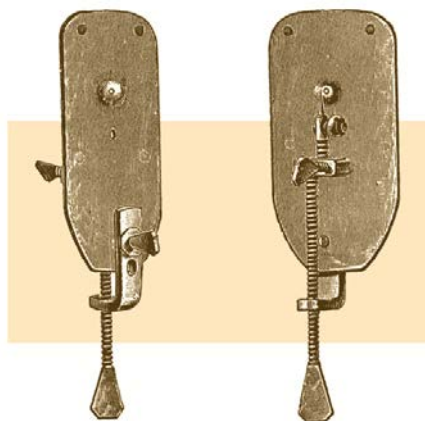
Клітинні стінки рослин, які Роберт Гук побачив під мікроскопом

Одним з обдарованих сучасників Роберта Гука був голландець Антоні ван Левенгук, який створив понад двісті мікроскопів за власними особливими конструкціями. Вони склалися з невеликої скляної кульки, вставленої в мідну пластинку. Тримаючи таке пристосування близько до ока і розглядаючи через кульку різні предмети, укріплені на кінчику голки, Левенгук зміг домогтися збільшення об'єктів у 270 разів і зробив чудові відкриття.

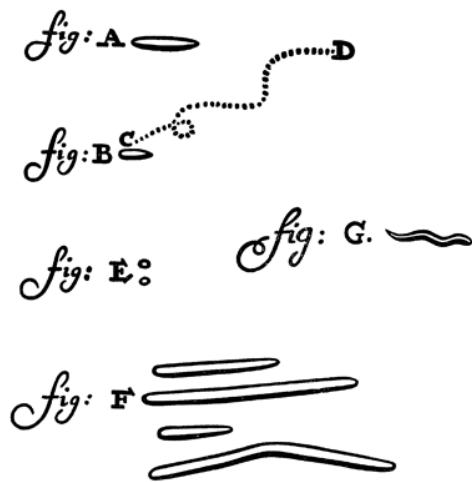
Дивовижно, що Левенгуку вдалося побачити навіть бактерії, які він замалював з такою точністю, що фахівці і зараз можуть їх розпізнати.

Антоні ван Левенгук

Мікроскоп Левенгука

Малюнки Левенгука. Такими він побачив бактерії

У 1827 році італійському фізику Джованні Батісте Амічі вдалося виправити основні оптичні аберації лінз. Р. Броун у 1833 році відкрив у клітині ядро. Після 1825 року Я. Пуркінє розробив ефективні методики приготування і забарвлення препаратів для мікроскопічної техніки.

Збільшення чіткості зображення мало такі важливі наслідки, що вже через кілька років можна було сформулювати загальну теорію, згідно з якою всі рослини і тварини складаються з одного або більше елементів – клітин. Ця клітинна теорія була запропонована для рослин у 1837 році німецьким ботаніком Маттіасом Шлейденом і поширена на тваринний світ його другом, фізіологом Теодором Шванном. Трохи пізніше її доповнив патолог Рудольф Вірхов, який у 1858 році сформулював положення «Кожна клітина походить з попередньої клітини».

Маттіас Шлейден

Теодор Шванн

Рудольф Вірхов

У середині XIX століття **клітинна теорія** стала загальновизнаною і стала основою для науки про клітину – цитології. До кінця XIX століття були відкриті різні компоненти клітини. Науковці описали їх і дали їм назви. З часом, однак, дослідники зіткнулися з перешкодою, яка була обумовлена законами фізики. Навіть за допомогою вельми досконалих мікроскопів не можна було побачити ті деталі клітини, розміри яких були менше половини довжини хвилі світла (тобто менше 0,25 мкм). У світі клітин такі розміри є звичайними. Але уявіть собі, що в навколишньому світі, який нас оточує, ми не можемо розрізняти предмети, менші за 25 см. Як багато раптом зникне, ставши невидимим!

У 1945 році цитологи вперше заглянули в клітину за допомогою електронного мікроскопа і побачили багато невідомих раніше структур.

Вирішальна роль у розвитку цитології належить новим відкриттям в інших науках, зокрема у фізиці. Прогрес у цитології був неможливий до появи нових технічних засобів, наприклад електронного мікроскопа.

Електронний мікроскоп

Цифровий мікроскоп

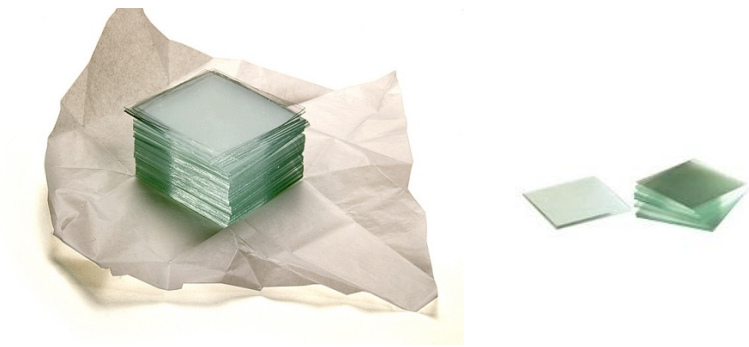

Скануючий електронний мікроскоп

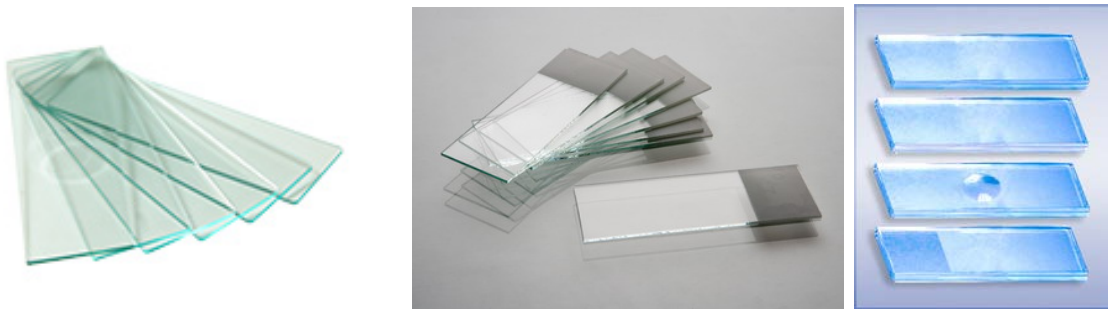
Методи цитологічних досліджень

Основним методом, яким користуються цитологи, є **метод світлової мікроскопії**. Він передбачає використання світлового мікроскопа, але подивитися під світловим мікроскопом можна не все що завгодно, а тільки спеціально приготовлені препарати. Для приготування препаратів цитологи використовують покривні і предметні стекла і спеціально підготовлені об'єкти, які можна розглядати. Головне, що необхідно, – це отримати один шар клітин, так, щоб вони пропускали світло і їх структури можна було б побачити в мікроскоп. Найчастіше ці структури безбарвні, тому їх необхідно ще й фарбувати спеціальними барвниками, щоразу різними, залежно від того, які структури ми хотіли б побачити.

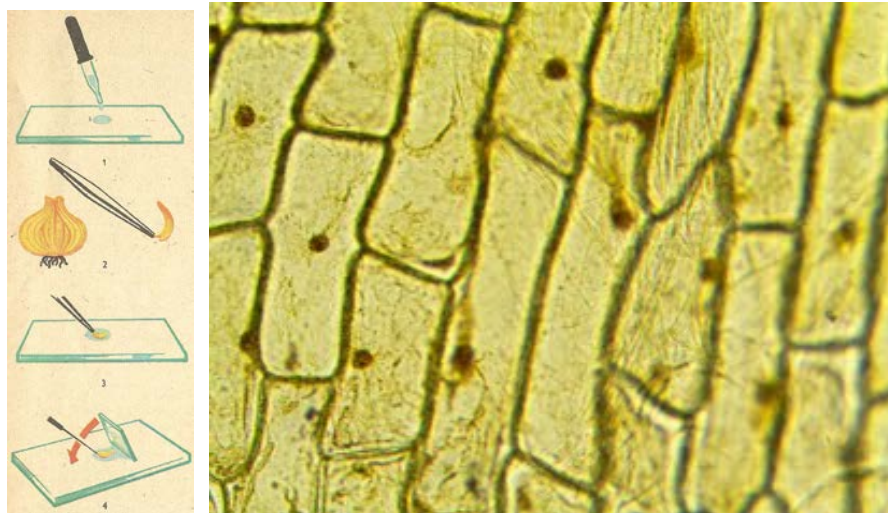

Покривне скло

Предметне скло

Приготування препарату клітин шкірки цибулі і те, що можна побачити, розглядаючи його під мікроскопом

Є два методи приготування препаратів. Перший метод передбачає, що досліджуваний об'єкт просто розчавлюється в один шар клітин між

предметним і покривним склом, а другий метод – приготування тонких зрізів таким чином, щоб зріз складався з одного шару клітин. Для приготування таких тонких зрізів є спеціальні прилади – ультрамікротоми.

Ультрамікротом

Обидва методи припускають, що ми вивчаємо вже неживі клітини. Обидва методи дозволяють зробити як тимчасові препарати, які можна розглядати протягом декількох днів, так і постійні препарати, що можуть зберігатися довгі роки (їх заливають спеціальним бальзамом).

Для вивчення живих клітин використовують **метод фазово-контрастної мікроскопії**. Він заснований на тому, що окремі ділянки клітини хоч і мало, але все ж відрізняються одна від одної за щільністю і світлозаломленням. Є прилади, які допомагають цю різницю вловити і представити нашому оку світло-темне контрастне зображення незабарвленого живого об'єкта.

Диференційне центрифугування є методом отримання окремих клітинних компонентів для наступного біохімічного аналізу, який враховує їх *різну щільність*. Оскільки *різні клітинні компоненти мають різну щільність*, то під час дуже швидкого обертання в спеціальному приладі – ультрацентрифугі – вони випадають в осад, розташовуючись шарами відповідно до своєї щільності. Щільніші компоненти осідають за більш низьких швидкостей центрифугування, а менш щільні – за більш високих

швидкостей. Ці шари можна відокремлювати і вивчати за допомогою інших біохімічних методів.

Вивчаючи живі клітини, застосовують також **метод флуоресцентної мікроскопії**. Зміст його полягає в тому, що багато речовин мають здатність світитися в процесі поглинання ними світлової енергії. Наприклад, якщо у флуоресцентний мікроскоп розглядати клітини рослин, то на темно-синьому тлі буде видно червоні зерна, що яскраво світяться, – це хлоропласти.

Авторадіографія (метод мічених атомів) – це метод вивчення розподілу радіоактивних речовин в досліджуваному об'єкті, заснований на фотографічній реєстрації випромінювання, що ними випускається.

В цьому методі використовуються *мічені атоми* – атоми, які відрізняються від інших атомів того ж хімічного елемента радіоактивністю або вагою. Молекули з міченими атомами додають у клітини, що дає можливість прослідкувати шлях або швидкість перетворення таких молекул у хімічних процесах.

Метод електронної мікроскопії відкрив для цитологів ті структури клітини, які мають розміри, менші за довжини світлової хвилі. Завдяки цьому методу з'явилася можливість розглянути віруси і рибосоми – органели, які слугують для біосинтезу білка.

Цитологи можуть також отримувати і вивчати різні компоненти клітини за допомогою фракціонування клітин. Клітину спочатку руйнують, а потім виділяють клітинні структури, використовуючи спеціальний прилад – центрифугу. Виділені органели клітин можна вивчати за допомогою інших біохімічних методів.

Різні центрифуги

Сучасна клітинна інженерія може створювати клітини нового типу на основі їх гібридизації, реконструкції і культивування. Клітинна інженерія є одним з основних методів біотехнології.

Метод використання культури клітин – це метод тривалого збереження і вирощування в спеціальних поживних середовищах клітин, тканин, невеликих органів або їх частин, виділених з організму людини, тварин або рослин. Важливою перевагою цього методу є можливість спостереження за життєдіяльністю клітин за допомогою мікроскопа. Методи культури клітин знайшли широке застосування для реконструкції різних тканин і органів.

Пробірки для вирощування клітинних культур

Значення цитологічних методів в діагностиці захворювань людини

Цитологічні методи використовуються в медицині для дослідження фізіологічного стану організму людини на підставі вивчення морфології клітин. Вони застосовуються для виявлення хвороб крові, розпізнавання злоякісних і доброякісних пухлин, розпізнавання багатьох захворювань органів дихання, травлення, сечовиділення, нервової системи та оцінки результатів їх лікування.

Один із розділів клітинної медицини присвячений вивченню стовбурових клітин. Стовбурові клітини здатні до самооновлення і розвитку в спеціалізовані клітини організму. У дорослому організмі стовбурові

клітини знаходяться, в основному, у кістковому мозку і в дуже невеликих кількостях у всіх органах і тканинах.

Оскільки стовбурові клітини можуть перетворюватися на будь-які клітини організму залежно від того, де вони осідають, то їх можна використовувати для лікування багатьох захворювань і розладів. Наприклад, ембріональні стовбурові клітини можна використовувати як джерело імунних клітин, здатних атакувати і знищувати ракові клітини, а також, можливо, боротися з різними інфекціями.

Будова клітин прокаріотів і еукаріотів

Відомо, що клітини є дуже різноманітними. Їх різноманітність настільки велика, що спочатку, розглядаючи клітини в мікроскоп, науковці не помічали в них схожих рис і властивостей. Але потім виявили, що за всім різноманіттям клітин криється їх принципова єдність, загальні, характерні для них прояви життя. У чому ж клітини однакові?

Вміст будь-якої клітини відокремлений від зовнішнього середовища особливою структурою – плазматичною мембраною (плазмалемою). Ця відокремленість дозволяє створювати всередині клітини абсолютно особливе середовище, не схоже на те, яке її оточує. Тому у клітині можуть здійснюватися процеси, не притаманні неживій природі. Їх називають **процесами життєдіяльності**.

Внутрішнє середовище живої клітини, обмежене зовнішньою мембраною, називається цитоплазмою (від грецьк. *Κύτος* – «клітина» і *πλάσμα* – «вміст»). **Цитоплазма** містить гіалоплазму – основну прозору речовину, клітинні органели, а також різні непостійні структури – включення.

Органелами називаються постійно присутні структури клітини, які мають певну будову, місце розташування і виконують певні функції. Органели, які постійно присутні у всіх клітинах, отримали назву органел загального значення. Інші органели присутні тільки в деяких клітинах у

зв'язку з виконанням певних специфічних для даних клітин функцій. Такі органели називаються органелами спеціального значення. Органели цитоплазми за принципом своєї будови поділяються на дві групи: мембранні та немембранні.

Включення цитоплазми – це необов'язкові компоненти клітини, які виникають і зникають залежно від стану клітин. Розрізняють включення трофічні, секреторні, екскреторні і пігментні.

До **трофічних включень** відносяться крапельки нейтральних жирів, які можуть накопичуватися і використовуватися за необхідності. Іншим видом включень резервного характеру є глікоген – полісахарид, який теж може відкладатися в гіалоплазмі.

Секреторні включення – утворення різних розмірів, що містять біологічно активні речовини.

Екскреторні включення – це зазвичай продукти обміну речовин, що підлягають видаленню з клітини.

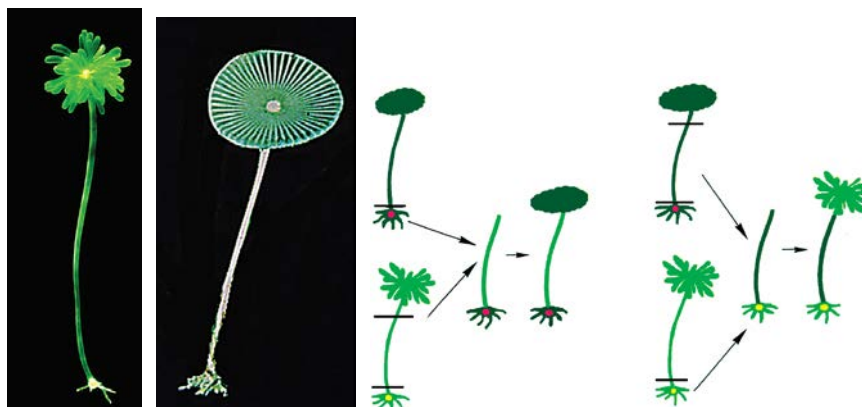
Пігментні включення можуть бути екзогенні (каротин, пилові частинки, барвники) і ендogenousні (гемоглобін, білірубін, меланін). Їх наявність у цитоплазмі може змінювати колір тканини, органу тимчасово або постійно.

В еукаріотичних клітинах є двомембранна органела – ядро.

Ядро – це найбільша органела еукаріотичної клітини, у якій зберігається спадкова інформація, записана в хромосомах.

Значення ядра як органели, яка містить спадкову інформацію, було встановлене експериментально. Німецький біолог Хаммерлінг продемонстрував найважливішу роль ядра в експериментах на одноклітинній морській водорості ацетабулярії. Різні види ацетабулярії відрізняються передусім будовою «шапочки». У середземноморської ацетабулярії, наприклад, «шапочка» кругла й увігнута, а в ацетабулярії Веттштейна вона розсічена на лопаті і схожа на квітку. Було проведено такий експеримент: ніжку без «шапочки» від середземноморської ацетабулярії пересадили на ризоїди ацетабулярії Веттштейна. Отримали «вегетативний гібрид». Він

швидко надбудував собі «шапочку», і вона виявилася розсіченою на лопаті. Це означало, що саме ядро визначає особливості будови «шапочки».

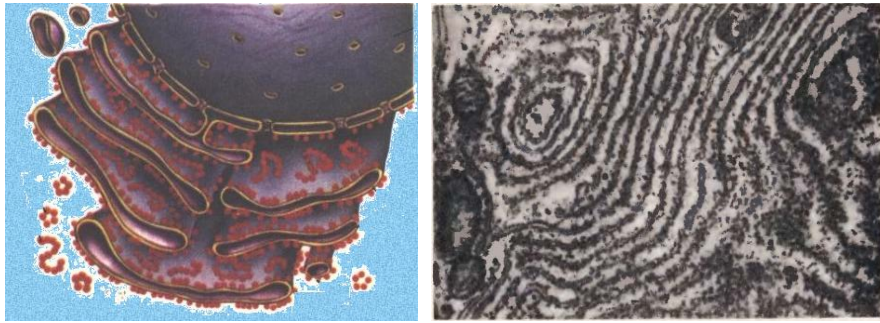
Схема експерименту на одноклітинній морській водорості ацетабулярії

Ядро бере участь у збереженні, передачі та реалізації спадкової інформації, а також у регулюванні процесів обміну речовин, що відбуваються у клітині. Саме в ядрі містяться хромосоми. Без'ядерна клітина не може довго існувати, і ядро також не здатне до самостійного існування, тому цитоплазма та ядро утворюють взаємопов'язану й взаємозалежну систему.

Хромосома – це гігантська молекула ДНК, інтегрована з білками. У ядрі є ядерце – місце, де утворюються рибосоми – органели, які беруть участь у синтезі білка. Рибосоми синтезуються у ядрі, а працюють, тобто синтезують білок, у цитоплазмі. Частина рибосом знаходиться в цитоплазмі, а частина прикріплюється до мембран, які утворюють мережу, що отримала назву ендоплазматичної сітки.

Ендоплазматична сітка – це мережа каналців, обмежених мембранами. Існує два типи ендоплазматичної сітки: зерниста, або гранулярна, на якій здійснюється синтез і транспорт білків, та незерниста, або агранулярна, на якій здійснюється синтез і транспорт вуглеводів та ліпідів. На гранулярній ендоплазматичній сітці розташовані рибосоми, саме тому на ній синтезуються білки.

Синтезовані білки спочатку накопичуються в каналах і порожнинах ендоплазматичної мережі, а потім транспортуються до органел і ділянок клітини, де вони споживаються.

Рибосоми на мембранах гранулярної ендоплазматичної сітки

Для синтезу білків, вуглеводів і жирів необхідна енергія, яку в еукаріотичній клітці виробляють енергетичні станції клітини – мітохондрії. **Мітохондрії** – двомембранні органели, у яких здійснюється процес клітинного дихання. На мембранах мітохондрій окислюються органічні сполуки і синтезується молекули АТФ – акумулятори і переносники енергії.

У клітині є органела, яка може накопичувати і транспортувати органічні сполуки – це **апарат Гольджі**. Він бере участь у транспорті білків, ліпідів, вуглеводів і оновленні плазматичної мембрани.

Апарат Гольджі був відкритий у 1898 році італійським дослідником К. Гольджі. Детальну будову апарату Гольджі було описано нобелівським лауреатом Дж. Паладе на початку 50-х років XX ст.

Різні зображення апарату Гольджі

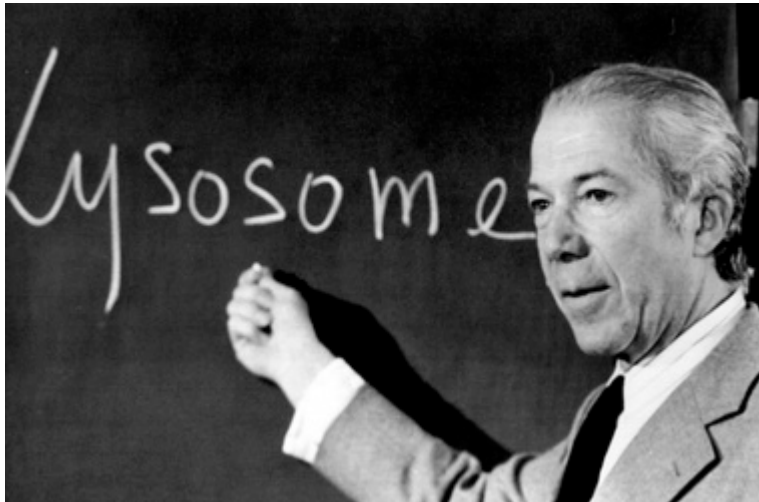
По каналах ендоплазматичної сітки до апарату Гольджі транспортуються білки, вуглеводи і жири. Усі ці речовини спочатку

накопичуються в апараті Гольджі, а потім у пухирцях надходять до цитоплазми, або використовуються самою клітиною, або виводяться з неї і використовуються в організмі.

В апараті Гольджі утворюються органели внутрішньоклітинного травлення – лізосоми. Це одномембранні органели, характерні для клітин тварин, що містять ферменти, які можуть руйнувати білки, вуглеводи, ліпіди.

Лізосоми (від грецьк. *лізис* – розкладання, і *сома* – тіло) були відкриті в 1955 році бельгійським біохіміком Крістіаном Де Дювом, який за дослідження структури і функцій лізосом був удостоєний Нобелівської премії 1974 року. Крістіан Де Дюв відкрив також пероксисоми.

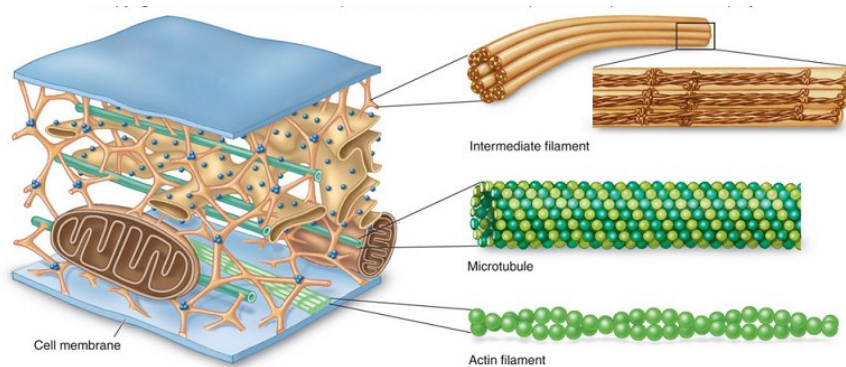
Крістіан Де Дюв

Пероксисоми – це універсальні органели еукаріотичних клітин, які є мембранними пухирцями діаметром 0,15–0,25 мкм. Функція пероксисом – розщеплення довголанцюгових жирних кислот, які надходять до клітини. На відміну від лізосом, нові пероксисоми утворюються лише шляхом поділу вже існуючих, тому клітина, яка втратила всі пероксисоми, не здатна відновити їх.

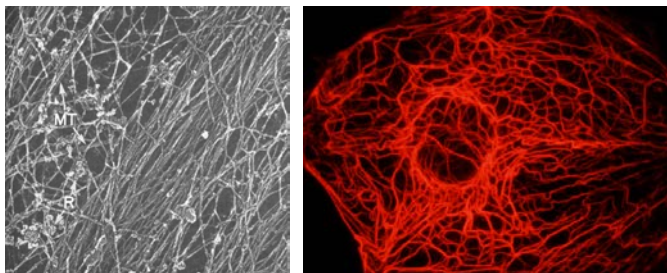
Є органели, характерні тільки для рослинних клітин – пластиди. Пластиди бувають трьох типів: **хлоропласти, хромопласти і лейкопласти.**

У рослинах є також **вакуолі з клітинним соком** – це продукти життєдіяльності клітини, резервуари води і розчинених у ній сполук.

Цитоскелет – це клітинний каркас, що знаходиться в цитоплазмі живої клітини. Функціями цитоскелета є підтримання та адаптація форми клітини до зовнішніх впливів, участь у процесах екзоцитозу і ендоцитозу, забезпечення руху клітини як цілого, активний внутрішньоклітинний транспорт. Цитоскелет утворений білками. У ньому виділяють кілька основних структурних елементів: мікрофіламенти, проміжні філаменти, мікротрубочки.

Цитоскелет еукаріотичної клітини

Так виглядає цитоскелет під мікроскопом

Клітинний центр є немембранним органом еукаріотичних клітин. До складу клітинного центру входять дві центріолі. Кожна центріоль – це циліндр розміром близько 1 мкм, по колу якого містяться дев'ять триплетів мікротрубочок. Центріолі розташовуються під прямим кутом одна до одної.

Клітинний центр відіграє важливу роль в організації цитоскелета, з цієї ділянки розходяться в усі сторони цитоплазматичні мікротрубочки.

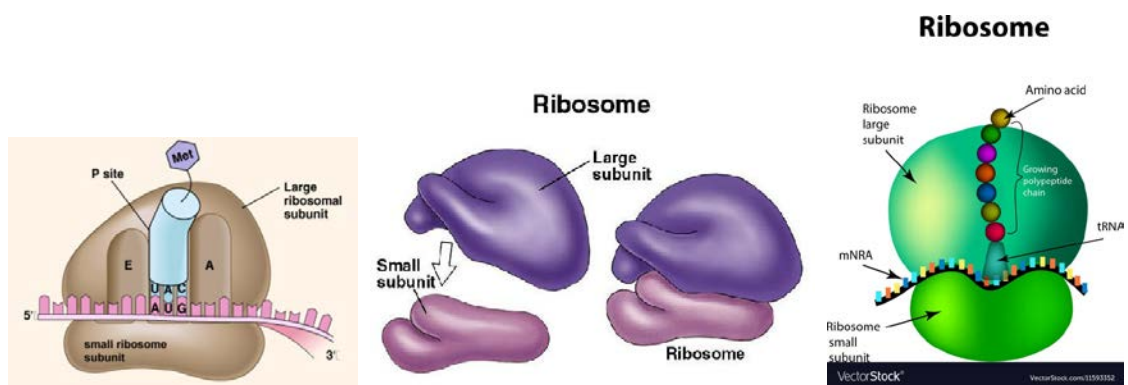
Під час підготовки клітин до поділу відбувається подвоєння центріолей. Від центріолей простягаються мікротрубочки, які утворюють веретено поділу.

Важлива функція центріолей полягає в тому, що вони необхідні для формування джгутиків і війок. Після руйнування центріолей клітина втрачає здатність утворювати такі органели руху. У вищих рослин центріолі відсутні, тому в них немає клітин із джгутиками або війками.

Характеристика еукаріотичних рибосом

Для яких організмів характерні	Містяться в клітинах усіх живих організмів
Форма	Сферична або злегка еліпсоїдна
Діаметр	25–30 нм для рибосом у цитоплазмі 15–20 нм для рибосом у мітохондріях і хлоропластах
Будова	Кожна рибосома складається з двох неоднакових за розмірами частинок: малої та великої субодиниць
Кількість в одній клітині	Багато тисяч. Залежить від потреб клітини в білках
Розташування в клітині	На мембранах гранулярної ендоплазматичної сітки, вільно в цитоплазмі, усередині мітохондрій та пластид
Хімічний склад	Рибосомальні білки та рибосомальні РНК
Функції	Синтез білка
Місце, де синтезується рРНК	Ядерце
Місце, де утворюються	Ядерце

субодиниці рибосом	
Швидкість осідання при ультрацентрифугуванні	<p>У рибосом прокаріотів тих, що є в мітохондріях і хлоропластах, велика субодиниця має 50S, а маленька – 30S. Працююча рибосома, яка містить обидві субодиниці, має характеристику 70S.</p> <p>У рибосом еукаріотів велика субодиниця має 60S, а маленька – 40S. Працююча рибосома, яка містить обидві субодиниці, має характеристику 80S</p>

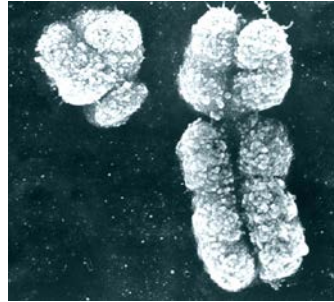

Різні зображення рибосом

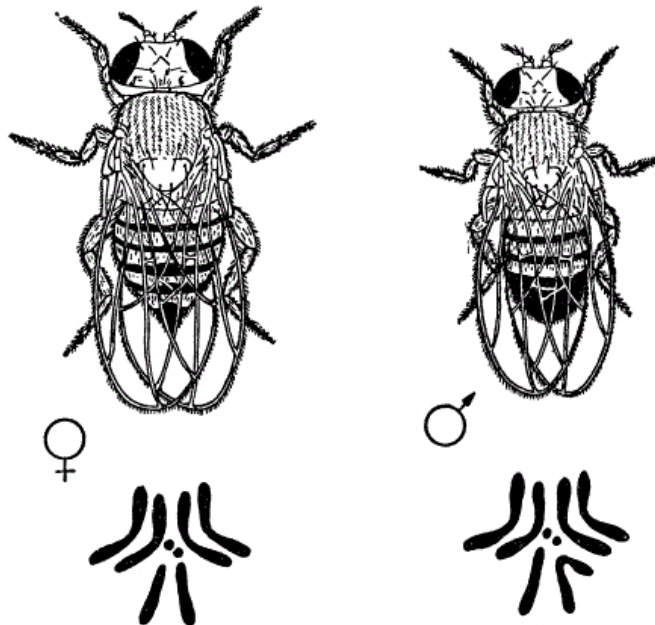
Каріотип – це характеристика хромосомного комплексу – їх число, розміри, будова. Число хромосом у клітинах більшості видів організмів парне. Це пояснюється тим, що в соматичних клітинах знаходяться дві однакові за формою і розміром хромосоми: одна з батьківського організму, а друга – з материнського. Хромосоми, однакові за формою і розміром, які несуть однакові гени, називають **гомологічними хромосомами**, або **хроматидами**.

Хромосомному комплексу, або каріотипу, властиві статеві відмінності. Набори хромосом самця і самиці відрізняються по одній парі статевих хромосом. Наприклад, у всіх ссавців статеві хромосоми в самиці гомологічні і називаються X-хромосомами. А в самця статеві хромосоми негомологічні, тобто різні. Одна – це X-хромосома, а інша Y-хромосома. В X і Y хромосомах різні гени, і ці хромосоми відрізняються морфологічно.

У відомого модельного генетичного об'єкта плодової мушки дрозофіли вісім хромосом (чотири пари). У самиці дрозофіли кожна пара – це дві гомологічні хромосоми. Під час формуванні гамет кількість хромосом зменшується вдвічі, залишається тільки по одному гомологу з кожної пари гомологічних хромосом. Тобто чотири хромосоми, які всі є різними, не гомологічними.

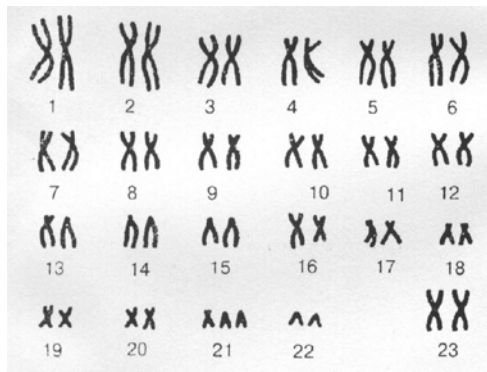

Статеві хромосоми чоловічого організму

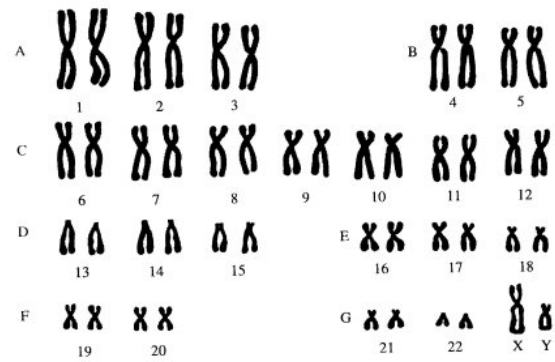

Каріотип самиці та каріотип самця

Каріотип жінки

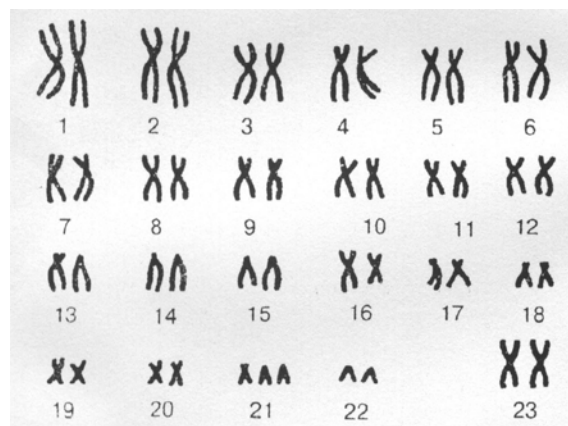

Каріотип чоловіка

Аналізом каріотипів організмів займається наука каріосистематика. Це розділ систематики, який вивчає структури клітинного ядра в різних груп організмів. Уперше визначення числа хромосом у рослин провели у 1882 році Е. Страсбургер і Л. Гіньяр. У 1915 році німецький цитолог Г. Тішлер описав хромосомні набори у 400 видів рослин. У 1967-му вже були описані каріотипи понад 35 000 видів квіткових рослин.

Каріосистематики довели, що всі породи домашніх овець походять від муфлонів, а домашніх коней – від тарпанів, але не від коня Пржевальського, як уважали раніше.

Каріосистематика має практичне значення в селекції: вивчення каріотипів має передувати дослідом щодо віддаленої гібридизації. Вивчення каріотипів організмів різних видів є важливим для вирішення проблем систематики, еволюційного вчення, селекційної практики. Вивчення каріотипу людини є важливим для діагностики та профілактики спадкових захворювань людини.

Цитотехнології

Цитотехнології – це сукупність методів, які використовуються для конструювання нових клітин. Розроблені методи культивування та клонування клітин на спеціально підібраних середовищах, гібридизації клітин, пересадки клітинних ядер та інші методи. Клітинні технології – основа клітинної інженерії, яка є перспективним напрямком розвитку сучасної біотехнології.

Початок **клітинної інженерії** відносять до 1960-х років, коли виник метод гібридизації соматичних клітин. За певних умов відбувається злиття двох різних клітин в одну гібридну, що містить обидва геноми клітини, які об'єдналися. Особливо успішно розвивається клітинна інженерія рослин. З окремої клітини або шматочка тканини в певних умовах може вирости ціла рослина, здатна до нормального росту і розмноження. Методи клітинної інженерії дозволяють значно прискорити селекційний процес під час виведення нових сортів рослин. Методом злиття клітин отримані, наприклад, гібриди різних видів картоплі, томатів, рапсу і турнепсу.

Великі успіхи досягнуті клітинною інженерією в галузі імунології: розроблені методи отримання особливих гібридних клітин, що виробляють індивідуальні, або моноклональні, антитіла. Це дозволило створити високочутливі засоби діагностики низки важких захворювань людини, тварин і рослин.

Цитотехнології використовують для лікування і профілактики хвороб людини. Наприклад, на культурах клітин отримують вакцини проти кору та поліомієліту.

Порівняння організації клітин рослин, грибів, тварин. Причини відмінностей у будові клітин рослин, тварин, грибів

Тварини, рослини та гриби є еукаріотами і обов'язково мають плазматичну мембрану, цитоплазму, ядро, хромосоми, рибосоми, мітохондрії, цитоскелет, тобто в їхніх клітинах багато спільних органел. Але їх будова все ж таки різна саме тому, що вони по-різному отримують енергію для своєї життєдіяльності, та й обмін речовин у них теж має суттєві відмінності.

На відміну клітин рослин і тварин, *клітина грибів* має певні особливості. У клітин грибів є клітинна стінка, але вона не схожа на ту, що мають рослини, бо її головним структурним полісахаридом є β -1,3-глюкан, а аморфним «наповнювачем» – хітин. Слід підкреслити, що хітин не є обов'язковим компонентом клітинної стінки грибів і виконує в них функцію, аналогічну ролі лігніну, а зовсім не целюлози. Клітинної стінки немає у зооспор і вегетативного тіла деяких найпростіших грибів.

Склад клітинної оболонки в різних видів грибів відрізняється. Клітинна оболонка у грибів може змінювати свій склад, коли за однією фазою зростання настане інша або залежно від типу росту.

Клітини грибів використовують в якості запасного полісахариду глікоген, що властиво також тваринам. У більшості грибів основним структурним полісахаридом є хітин, а в ооміцетів – целюлоза.

У грибній клітині – від одного до декількох ядер, ендоплазматична сітка не так сильно розвинена, як у рослин і тварин, апарат Гольджі є далеко не у всіх видів грибів. Клітини грибів мають специфічні органели, які відсутні в інших еукаріотів (апикальні комплекси, ядерні полярні тільця та багато інших).

У грибній клітині є ломасоми – мембранні структури, виявлені між клітинною стінкою і клітинною мембраною гіф грибів і низки водоростей. Науковці вважають, що ломасоми беруть участь у синтезі клітинної стінки.

У грибній клітині є мітохондрії, які в основному схожі в будові на такі ж у вищих рослин лізосоми з протеолітичними ферментами, що здійснюють

розщеплення білків. Є вакуолі, що містять запасні поживні речовини: волютин, ліпіди, глікоген, а також жири.

Порівняння організації клітин рослин, грибів, тварин.

Характеристики клітини	Рослини	Тварини	Гриби
Спосіб отримання енергії клітиною	Є фототрофами	Є гетеротрофами	Є гетеротрофами
Наявність клітинної стінки	Є клітинна стінка, побудована з целюлози	Немає клітинної стінки, зовні клітини є глікокалікс, побудований із вуглеводів	Є клітинна стінка, побудована в більшості грибів із хітину
Наявність пластид	Є пластиди (хлоропласти, лейкопласти, хромопласти)	Пластид немає	Пластид немає
Наявність вакуолей	Є вакуолі, заповнені клітинним соком	Є дрібні вакуолі, які не мають клітинного соку (травні вакуолі, видільні вакуолі або скоротливі вакуолі)	Є вакуолі, заповнені клітинним соком (але вони за розміром менші, ніж у рослин)
Наявність органел руху			Рухливі клітини – зооспори і гамети мають джгутики
Клітинний центр	Є виключно в	Є	Немає

(центросома, центріолі)	нижчих рослин		
Наявність включень	У вигляді включень – зазвичай крохмаль, а також білки, краплі олії, кристали солей	У вигляді включень – зазвичай глікоген, а також білки, жири, кінцеві продукти обміну, кристали солей, пігменти	У вигляді включень – зазвичай глікоген, а також краплі ліпідів, гранули білків

Словничок до теми

Активний транспорт речовин через мембрану – транспорт речовин із зони з меншою їх концентрацією в зону з більшою концентрацією із затратою енергії у вигляді АТФ.

Включення – необов’язкові компоненти клітини.

Гаплоїдний набір хромосом – хромосомний набір клітини, у якому кожна хромосома не має пари, позначається n .

Гомологічні хромосоми – це хромосоми, однакові за розміром, формою, диференційним забарвленням і складом генів.

Деплазмоліз – повернення цитоплазми клітин рослин зі стану плазмолізу у вихідний стан.

Диплоїдний набір хромосом – хромосомний набір, у якому кожна хромосома має пару, позначається $2n$.

Екзоцитоз – активний процес транспорту різних речовин через мембрану з клітин.

Ендоцитоз – активний процес транспорту різних речовин через мембрану до клітини.

Еукаріоти – клітини, у яких хоча б на одній зі стадій їх розвитку наявне ядро.

Каріоплазма – це вміст клітинного ядра, у якому знаходяться хроматин, ядерця, а також різні внутрішньоядерні компоненти.

Каріотип – сукупність характеристик хромосомного комплексу: кількість хромосом, їх розміри, форма, диференційне забарвлення.

Кристи – складки внутрішньої мембрани мітохондрій.

Ламели – мембранні структури, які поєднують грани (стопки тилакоїдів).

Матрикс – однорідна або дрібнозерниста речовина, що заповнює різні органели і простір між ними.

Нуклеосома – це структурна частинка хромосоми, що утворена завдяки поєднанню певної ділянки молекули ДНК з гістоновими білками.

Органели – постійні компоненти клітини, життєво необхідні для її існування.

Пасивний транспорт речовин через мембрану – транспорт речовин із зони з більшою їх концентрацією в зону з меншою концентрацією без затрати енергії у вигляді АТФ.

Піноцитоз – поглинання клітиною рідини.

Плазмодесми – цитоплазматичні містки, що з'єднують сусідні рослинні клітини.

Плазмоліз – відокремлення цитоплазми від клітинної стінки при зануренні клітини в гіпертонічний розчин.

Плечі хромосоми – це дві частини, на які центромера ділить хромосому.

Строма – простір між внутрішньою мембраною хлоропласту і мембраною тилакоїду.

Тилакоїди – дископодібні мембранні мішечки, які розташовані всередині хлоропласту і в яких проходить світлова фаза фотосинтезу.

Фагоцитоз – поглинання клітиною твердих часток.

Хроматин – надмолекулярний комплекс, що становить основу хромосом, складається з ДНК, білків-гістонів та інших компонентів.

Хромосома – комплекс молекул, який містить ДНК, білки-гістони і інші компоненти, надмолекулярний рівень організації генетичного матеріалу.

Центромера – ділянка хромосоми, до якої кріпляться волокна веретена поділу і яка поєднує сестринські хроматиди.

Цитоплазма – напіврідкий вміст клітини, її внутрішнє середовище.